

Giáo dục kỹ năng sinh tồn số không chỉ là dạy cách sử dụng công nghệ mà là dạy cách sống an toàn và có trách nhiệm trong môi trường số. Ảnh: ST.

Kỹ năng sinh tồn trong không gian số: Từ nhận diện rủi ro đến năng lực tự bảo vệ thông tin

Nguyễn Huy Hoàng

Văn phòng Hội Nhà báo Việt Nam

“

Không gian số đang trở thành môi trường sống thứ hai của con người. Bên cạnh những cơ hội lớn về kết nối và phát triển, sự bùng nổ của tin giả, thông tin sai lệch và rủi ro dữ liệu cá nhân đang đặt ra yêu cầu cấp thiết về kỹ năng sinh tồn số. Trong bối cảnh đó, xây dựng “lưới lọc” thông tin không chỉ giúp cá nhân tự bảo vệ mình mà còn góp phần hình thành môi trường thông tin an toàn và lành mạnh.

”

Không gian số và sự gia tăng rủi ro thông tin

Sự phát triển mạnh mẽ của internet và mạng xã hội đã làm thay đổi căn bản cách con người tiếp cận, tiếp nhận và lan truyền thông tin. Mỗi cá nhân không chỉ là người tiêu thụ nội dung, mà đồng thời là một “điểm phát” thông tin với khả năng tác động đến cộng đồng xung quanh. Chỉ với một thao tác chia sẻ, thông tin có thể lan tỏa đến hàng nghìn, thậm chí hàng triệu người trong thời gian rất ngắn. Tuy nhiên, chính đặc điểm này khiến không gian số trở thành môi trường lý tưởng cho tin giả, thông tin sai lệch và các hình thức thao túng nhận thức.

Sự phát triển mạnh mẽ của internet và mạng xã hội đã làm thay đổi căn bản cách con người tiếp cận, tiếp nhận và lan truyền thông tin.
Ảnh: ST.

Tin giả ngày nay không còn tồn tại ở dạng thô sơ, dễ nhận diện. Chúng được “đóng gói” tinh vi hơn, sử dụng ngôn ngữ đánh vào cảm xúc, hình ảnh, video chỉnh sửa hoặc trích dẫn nửa vời, khiến người tiếp nhận khó phân biệt thật giả. Nhiều thông tin sai lệch không nhằm mục đích lừa đảo trực tiếp, mà hướng đến gây hoang mang, làm xói mòn niềm tin xã hội hoặc dẫn dắt dư luận theo những mục tiêu nhất định. Trong bối cảnh đó, người dùng mạng nếu thiếu kỹ năng kiểm chứng rất dễ trở thành mắt xích vô tình trong chuỗi lan truyền thông tin độc hại.

Rủi ro từ thông tin sai lệch không chỉ dừng lại ở không gian mạng. Trong thực tế, đã có nhiều trường hợp tin giả gây ảnh hưởng trực tiếp đến đời sống kinh tế - xã hội, từ việc người dân hoang mang trước các thông tin thất thiệt, đưa ra quyết định tài chính sai lầm, đến việc tạo áp lực dư luận không đáng có đối với các cá nhân, tổ chức. Không gian số vì vậy không còn là “thế giới ảo” thuần túy, mà có tác động thực sự đến đời sống xã hội.

Một vấn đề đáng lưu ý khác là tâm lý tiếp nhận thông tin của người dùng mạng. Trong môi trường tràn ngập thông tin, nhiều người có xu hướng tiếp nhận

nhANH, phản ứng nhanh và chia sẻ nhanh, nhưng lại thiếu thời gian và thói quen kiểm chứng. Thuật toán của các nền tảng mạng xã hội, vốn ưu tiên nội dung gây tranh cãi hoặc kích thích cảm xúc, càng làm gia tăng nguy cơ lan truyền thông tin sai lệch. Điều này đặt ra thách thức lớn cho năng lực tự bảo vệ của mỗi cá nhân trong không gian số.

Một yếu tố khác làm gia tăng mức độ rủi ro trên không gian số là sự phát triển nhanh của các công nghệ tạo nội dung, đặc biệt là trí tuệ nhân tạo. Việc tạo ra văn bản, hình ảnh, âm thanh và video giả ngày càng trở nên dễ dàng, chi phí thấp và khó phân biệt bằng mắt thường. Điều này khiến ranh giới giữa thông tin thật và giả trở nên mong manh hơn bao giờ hết, ngay cả với những người có kinh nghiệm sử dụng internet. Không gian số vì vậy không chỉ đối mặt với tin giả đơn thuần, mà còn với các hình thức giả mạo tinh vi có khả năng tác động sâu đến nhận thức và cảm xúc của người tiếp nhận.

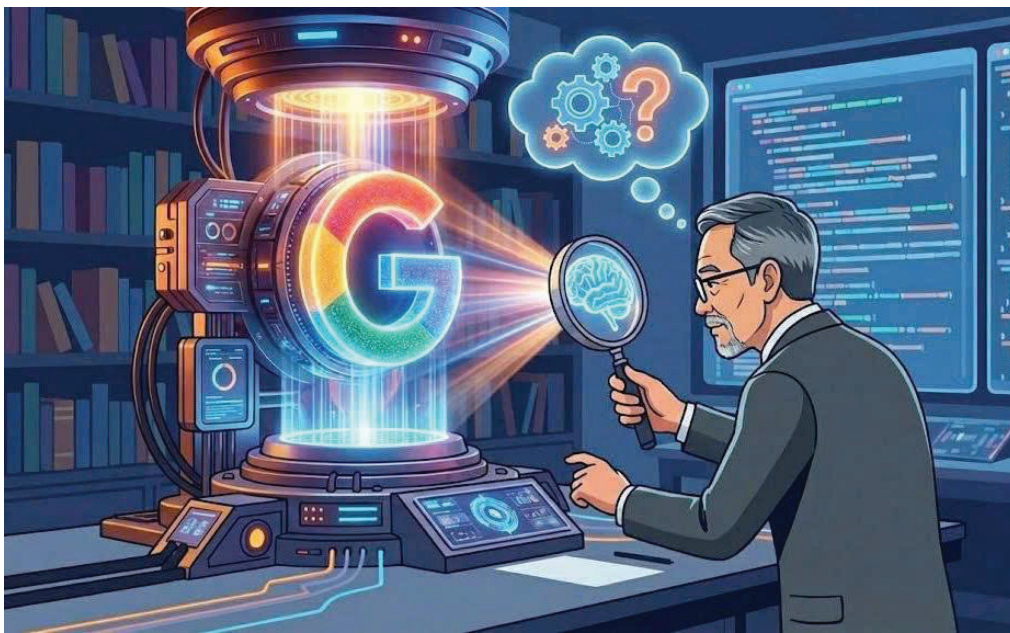
Trong bối cảnh đó, người dùng mạng không chỉ bị động tiếp nhận thông tin sai lệch, mà còn có nguy cơ bị thao túng nhận thức một cách có chủ đích. Những nội dung được thiết kế để dẫn dắt cảm xúc, tạo niềm

tin giả tạo hoặc làm suy yếu khả năng phản biện đang ngày càng phổ biến. Khi thiếu kỹ năng số, người dùng dễ nhầm lẫn giữa thông tin phổ biến và thông tin chính xác, coi những nội dung được chia sẻ nhiều là đúng, từ đó hình thành nhận thức sai lệch kéo dài. Đây là thách thức lớn đối với xã hội số, bởi một khi nhận thức bị dẫn dắt, việc điều chỉnh lại trở nên khó khăn và tốn kém hơn nhiều so với việc phòng ngừa từ đầu.

“Lưới lọc” thông tin - năng lực sinh tồn của công dân số

Trong bối cảnh đó, khái niệm “lưới lọc” thông tin không chỉ mang ý nghĩa kỹ thuật mà trước hết là một năng lực nhận thức. “Lưới lọc” ở đây là khả năng của cá nhân trong việc sàng lọc, đánh giá và kiểm chứng thông tin trước khi tiếp nhận hoặc chia sẻ. Đây được xem là một trong những kỹ năng sinh tồn cơ bản trên không gian số, tương tự như khả năng tự bảo vệ trong môi trường tự nhiên.

Trước hết, “lưới lọc” thông tin đòi hỏi người dùng phải có nhận thức rõ ràng về nguồn tin. Việc phân biệt giữa nguồn chính thống, nguồn có uy tín với các nguồn không rõ ràng là bước đầu tiên để hạn chế rủi ro. Người dùng cần đặt câu hỏi về xuất xứ của thông tin, mục đích phát tán và đối tượng hưởng lợi từ việc lan truyền nội dung đó. Thói quen tiếp nhận thông tin một chiều, không đặt câu hỏi phản biện, là điểm yếu lớn trong môi trường số hiện nay.

Một biểu hiện phổ biến của việc thiếu “lưới lọc” thông tin là xu hướng tiếp nhận thông tin theo niềm tin sẵn có. Ảnh: ST.

Bên cạnh nhận thức, “lưới lọc” thông tin còn gắn với kỹ năng sử dụng các công cụ số để kiểm chứng. Việc tra cứu chéo thông tin, đối chiếu nhiều nguồn, kiểm tra hình ảnh hoặc video bằng các công cụ tìm kiếm ngược là những kỹ năng ngày càng cần thiết. Đây không phải là kỹ năng chuyên sâu chỉ dành cho nhà báo hay chuyên gia, mà cần được phổ cập như một năng lực cơ bản của công dân số.

Một yếu tố quan trọng khác của “lưới lọc” thông tin là khả năng kiểm soát cảm xúc khi tiếp nhận nội dung. Nhiều thông tin sai lệch được thiết kế để kích thích cảm xúc mạnh như phẫn nộ, sợ hãi hoặc thương cảm, khiến người dùng phản ứng vội vàng. Việc giữ được sự tỉnh táo, không chia sẻ thông tin chỉ vì cảm xúc tức thời, là một phần quan trọng của kỹ năng sinh tồn số.

Bên cạnh khả năng nhận diện nguồn tin và kiểm chứng thông tin, “lưới lọc” thông tin còn gắn chặt với năng lực tư duy phản biện của mỗi cá nhân trong không gian số. Tư duy phản biện không chỉ là việc nghi ngờ thông tin, mà là khả năng đặt thông tin vào bối cảnh, so sánh với kiến thức nền và đánh giá tính hợp lý của nội dung được tiếp nhận. Trong môi trường mạng, nơi thông tin thường được cắt khúc, giật tít và thiếu ngữ cảnh, việc thiếu tư duy phản biện khiến người dùng dễ tiếp nhận những kết luận đơn giản, phiến diện hoặc bị dẫn dắt theo cảm xúc số đông.

Một biểu hiện phổ biến của việc thiếu “lưới lọc” thông tin là xu hướng tiếp nhận thông tin theo niềm tin sẵn có. Người dùng có xu hướng tin và chia sẻ những nội dung củng cố quan điểm cá nhân, trong khi bỏ qua hoặc bác bỏ những thông tin trái chiều mà không kiểm chứng. Cơ chế này tạo ra các “buồng vọng âm” trên không gian số, nơi người dùng chỉ tiếp xúc với những thông tin giống nhau, làm suy giảm khả năng phản biện và đối thoại xã hội. Khi “lưới lọc” thông tin bị chi phối bởi cảm xúc và định kiến, kỹ năng sinh tồn số

Xây dựng “lưới lọc” thông tin không thể chỉ dựa vào nỗ lực cá nhân mà cần được đặt trong một chiến lược tổng thể của xã hội số. Ảnh: ST.

của cá nhân trở nên mong manh hơn, đặc biệt trong các vấn đề phức tạp liên quan đến kinh tế, chính sách và xã hội.

Không thể không nhắc đến vai trò của văn hóa số trong việc hình thành “lưới lọc” thông tin. Văn hóa số trách nhiệm đòi hỏi mỗi cá nhân ý thức được rằng hành vi của mình trên mạng có tác động đến cộng đồng. Mỗi lượt chia sẻ không kiểm chứng có thể góp phần làm lan truyền thông tin sai lệch. Ngược lại, việc từ chối chia sẻ hoặc chủ động cảnh báo khi phát hiện thông tin không chính xác cũng là một hành vi tích cực, góp phần làm lành mạnh môi trường thông tin.

Nâng cao kỹ năng sinh tồn số từ góc độ khoa học và quản trị xã hội

Xây dựng “lưới lọc” thông tin không thể chỉ dựa vào nỗ lực cá nhân mà cần được đặt trong một chiến lược tổng thể của xã hội số. Từ góc độ khoa học và công nghệ, kỹ năng sinh tồn số gắn chặt với việc nâng cao năng lực số của người dân, bao gồm hiểu biết về công nghệ, dữ liệu và các rủi ro an ninh mạng.

Một trong những trụ cột quan trọng là giáo dục kỹ năng số. Việc trang bị cho học sinh, sinh viên khả năng nhận diện thông tin sai lệch, bảo vệ dữ liệu cá nhân và ứng xử có trách nhiệm trên không gian mạng cần được coi là một phần của giáo dục công dân trong thời đại số. Giáo dục kỹ năng sinh tồn số không chỉ là dạy cách sử dụng công nghệ mà là dạy cách sống an toàn và có trách nhiệm trong môi trường số.

Ở góc độ công nghệ, trí tuệ nhân tạo và các hệ thống phân tích dữ liệu lớn đang được sử dụng để hỗ trợ phát hiện và cảnh báo thông tin sai lệch. Tuy nhiên, công nghệ chỉ có thể đóng vai trò hỗ trợ, không thể thay thế hoàn toàn năng lực phán đoán của con người. Nếu người dùng thiếu kỹ năng và nhận thức, các công cụ công nghệ cũng khó phát huy hiệu quả.

Từ góc độ quản trị xã hội, việc xây dựng “lưới lọc” thông tin còn liên quan đến khung pháp lý và cơ chế quản lý thông tin trên không gian mạng. Pháp luật cần tạo ra hành lang rõ ràng để xử lý hành vi phát tán thông tin sai sự

thật, đồng thời bảo vệ quyền tự do tiếp cận thông tin chính đáng của người dân. Sự cân bằng giữa quản lý và bảo vệ quyền tự do là thách thức không nhỏ trong bối cảnh công nghệ phát triển nhanh.

Bên cạnh đó, vai trò của các nền tảng số cũng cần được đặt ra. Các nền tảng không chỉ là trung gian kỹ thuật, mà có ảnh hưởng lớn đến cách thông tin được phân phối và tiếp cận. Việc minh bạch thuật toán, tăng cường trách nhiệm trong kiểm soát nội dung xấu độc là một phần quan trọng của hệ sinh thái thông tin lành mạnh.

Ở tầm xã hội, xây dựng “lưới lọc” thông tin cần sự tham gia của nhiều chủ thể, từ cơ quan quản lý, nhà trường, tổ chức xã hội đến từng gia đình. Gia đình là môi trường đầu tiên hình thành thói quen tiếp nhận thông tin của mỗi cá nhân, đặc biệt là trẻ em và thanh thiếu niên. Việc hướng dẫn, đồng hành và tạo thói quen kiểm chứng thông tin từ sớm có ý nghĩa lâu dài trong việc nâng cao sức đề kháng của xã hội trước thông tin độc hại.

Trong bối cảnh chuyển đổi số đang diễn ra sâu rộng, kỹ năng sinh tồn trên không gian số không còn là kỹ năng bổ trợ, mà trở thành một phần không thể thiếu của năng lực công dân. “Lưới lọc” thông tin vì vậy không chỉ giúp cá nhân tự bảo vệ mình, mà còn góp phần xây dựng một môi trường thông tin an toàn, minh bạch và bền vững, nơi công nghệ thực sự phục vụ con người và sự phát triển của xã hội.